

بررسی علل تغییر سیاست‌های راهبردی دولت ترکیه در سوریه (۲۰۲۰-۲۰۲۳)*

ابوالفضل چرخ‌انداز** - دکتر آرمن امینی***

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

سیاست‌های ترکیه طی دو دهه گذشته فراز و نشیب‌های مختلفی را طی نموده است و از دوستی با همسایگان تا مداخله در امور داخلی برخی کشورها از جمله سوریه متغیر بوده است. این تحولات ذیل راهبردهای کلی دولت ترکیه قابل ارزیابی می‌باشد که نیازمند واکاوی بیشتر است. مقاله حاضر به بررسی علل تغییر سیاست‌های راهبردی دولت ترکیه در قبال سوریه می‌پردازد. اهمیت جایگاه سوریه در استراتژی سیاسی و امنیتی منطقه‌ای ترکیه بر این تغییر استراتژی دولت اردوغان موثر بوده است. سؤالی که در این مقاله مطرح می‌گردد این است که تغییر سیاست‌های دولت اردوغان در قبال سوریه چه تأثیری بر سیاست‌های راهبردی ترکیه در منطقه دارد؟ یافته‌های تحقیق که به روش تبیینی- تحلیلی با استفاده از داده‌های ثانویه صورت گرفته است نشان می‌دهد به دلیل ماهیت ادراکی- روانشناختی و شخصیتی اردوغان و تمایل وی به ارتقاء جایگاه ترکیه و وضعیت نابسامان سیاسی و اقتصادی داخلی و همچنین مسائل امنیت ملی به ویژه مبارزه با گروه‌های کردی، دولت ترکیه را مجاب نموده سیاست جدید در قبال سوریه را برگزیند که موجب تغییر راهبردهای ترکیه در خاورمیانه و کنار گذاشتن سیاست‌های نئوعثمانی‌گرایی خواهد شد. وضعیت اقتصادی نابسامان ترکیه، امنیت ملی و مرز مشترک طولانی بین دو کشور، مسأله کردها و تروریسم و حضور میلیون‌ها پناهنده سوری در ترکیه مسائلی هستند که در این تغییر راهبرد حائز اهمیت هستند. اکنون ترکیه در تغییر سیاست‌های نئوعثمانی‌گرایانه خود عمل‌گراتر شده است.

کلیدواژگان

راهبرد، سیاست خارجی، اقتصاد، سیاست، اردوغان، ترکیه، سوریه.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری رشته روابط بین‌الملل ابوالفضل چرخ‌انداز با راهنمایی دکتر آرمن امینی است.

** دانشجوی دکتری رشته روابط بین‌الملل، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

*** دانشیار گروه روابط بین‌الملل، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. / نویسنده مسئول / ایمیل:

armin.amini@kiauo.ac.ir

مقدمه

حزب اسلام‌گرای عدالت و توسعه ترکیه با دگردیسی پارادایمی در سیاست خارجی و امنیتی تلاش نمود تا پس از ناکامی در زمینه عضویت در اتحادیه اروپا، حضور پررنگ سیاسی و امنیتی در خاورمیانه را در پیش بگیرد. در حوزه سیاست خارجی، حزب عدالت و توسعه در سال‌های نخست رسیدن به قدرت، سیاست خارجی چندوجهی و توجه به همه مناطق و بازیگران را در دستور کار دستگاه دیپلماسی خود قرار داده بود و سپس این حزب و شخص اردوغان درصدد اجرای تفکر «نئوعثمانی‌گرایی» (به ویژه پس از تحولات صورت گرفته در جهان عرب) برآمدند. تحولات جدید داخلی ترکیه از جمله مسائل اقتصادی و افزایش تورم و همچنین فشار افکار عمومی و احزاب رقیب موجب کاهش اجرای تفکر نئوعثمانی‌گرایی اردوغان شده است و تمایل بیشتری به همکاری در محیط امنیتی پرچالش خاورمیانه را در دستور کار خود قرار دهد. اردوغان سومین دوره ریاست جمهوری خود را در موقعیتی قدرتمند اما با چالش‌های متعدد آغاز نموده است. موقعیت کشور سوریه برای سیاست‌گذاران ترکیه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اهمیت این مسأله به ویژه با توجه به رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و بازی رقابت - همکاری میان ایالات متحده آمریکا، فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران دو چندان می‌شود. آنکارا در ابتدا موضع قاطعانه‌ای علیه اسد اتخاذ کرد و از تلاش شورشیان برای برکناری رهبر سوریه حمایت نمود؛ اما پس از اینکه مشخص شد اسد در قدرت خواهد ماند، اهداف متناقضی را در پیش گرفت.

ترکیه اکنون در یک بحران اقتصادی قرار دارد که فشار سیاسی جدی بر رویکردهای پیشین آنکارا در قبال سوریه وارد می‌نماید. علاوه بر این، چالش‌های سیاست داخلی و برخی مسائل امنیتی نیز در این تغییر رویکرد موثر است. مباحث فوق نیازمند بررسی دقیق‌تر می‌باشد که از اهداف این مقاله است. بر این اساس پرسش اصلی این است که تغییر سیاست‌های دولت اردوغان در قبال سوریه چه تأثیری بر سیاست‌های راهبردی ترکیه در منطقه دارد؟ فرضیه اصلی به روش تبیینی - تحلیلی با استفاده از داده‌های ثانویه این است که به دلیل ماهیت ادراکی - روانشناختی و شخصیتی اردوغان و تمایل وی به ارتقاء جایگاه ترکیه و وضعیت نابسامان سیاسی و اقتصادی داخلی و همچنین مسائل امنیت ملی به ویژه مبارزه با گروه‌های کردی، دولت ترکیه را مجاب نموده سیاست جدید در قبال سوریه را برگزیند که موجب تغییر راهبردهای ترکیه در خاورمیانه و کنار گذاشتن سیاست‌های نئوعثمانی‌گرایی خواهد شد.

۱- پیشینه موضوع

پژوهش‌های مختلفی در قالب کتاب، مقاله، رساله و همایش‌ها به موضوع سیاست‌های ترکیه در سوریه پرداخته‌اند و هر پژوهشگری بر اساس دیدگاه خود به موضوع نگریسته است و کمتر پژوهشی بر اساس دیدگاه تصمیم‌گیر فردی و سایر عوامل تصمیم‌ساز در ساختار ترکیه صورت پذیرفته است. در ذیل به بررسی برخی منابع پرداخته می‌شود.

آرد^۱ (۲۰۲۳) در مقاله خود با عنوان «سیاست اردوغان در سوریه: ادامه وضعیت موجود؟» یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد با وجود نزدیک شدن اسد و اردوغان اما اختلافات جدی دارند. دمشق از آنکارا درخواست خروج نیروهای خود از سوریه را دارد. اما حتی اگر عقب نشینی تدریجی در محافل امنیتی ترکیه نیز مورد حمایت قرار گیرد، خطر یک جابجایی جدید پناهجویان از ادلب به سمت مرزهای ترکیه و جنوب شرقی ترکیه وجود دارد.

الکاتمیش مرمر^۲ (۲۰۲۱) در رساله خود با عنوان «گفت‌وگو بحران سوریه در سیاست خارجی ترکیه: تغییر و تداوم» به بررسی تداوم و تغییرات در سیاست خارجی ترکیه در بحران سوریه پرداخته است. یافته‌های این پایان‌نامه نشان می‌دهد که با وجود ثبات نسبی در سخنرانی‌های روسای جمهور ترکیه و سوریه در خصوص همکاری‌های بین‌المللی، یک تغییر نسبی در مسائل مهاجران سوری و امنیت ترکیه و مبارزه با تروریسم ایجاد شده است.

سالسیو شیواوی^۳ (۲۰۲۳) در مقاله «ترکیه و سوریه: راه عادی سازی از طریق مسکو می‌گذرد» به بررسی دیدارهای ۳ و ۴ آوریل ۲۰۲۳ میان نمایندگان روسیه، ترکیه، سوریه و ایران در مسکو پرداخته و به واکاوی سیاست‌های طرفین در سوریه پرداخته است و بر چرایی تلاش کرملین برای بازگرداندن روابط دیپلماتیک بین آنکارا و دمشق پس از سال‌ها روابط متزلزل تمرکز دارد. نقد و بررسی مقاله فوق نشان می‌دهد پیش از این، در نشست قبلی میان وزرای دفاع ترکیه و سوریه که در پایان دسامبر ۲۰۲۲ برگزار شد، بالاترین دیدار دو طرف از زمان آغاز درگیری‌های داخلی سوریه بود علی‌رغم تمایل مشترک برای ادامه رایزنی‌ها، نتیجه مذاکرات چهارجانبه که در پایتخت روسیه برگزار شد، نامشخص باقی مانده است، زیرا بدیهی است که ترکیه و سوریه هنوز موانع مهم زیادی برای دستیابی به یک توافق رضایت بخش متقابل دارند.

جعفری و موسوی (۲۰۱۹) در مقاله «تقابل منافع راهبردی آمریکا و ترکیه در شمال سوریه و سیاست خارجی ایران» به بررسی حضور ایالات متحده در سوریه و حمایت از گروه‌های کرد و همچنین واکنش‌هایی که ترکیه و ایران در آن دست داشته‌اند پرداخته است. یافته‌های این مقاله حاکی از آن است که حمایت آمریکا از گروه‌های کردی در شمال سوریه منجر به تضاد منافع بین دو کشور شده است.

در پیشینه موضوع معرفی شده مجموعه پراکنده‌ای از یافته‌ها وجود دارد که در این پژوهش نیازمند به آنها هستیم اما هیچ یک به تنهایی قادر به پاسخگویی به پرسش‌های مورد نظر در این پژوهش نیستند که خلا‌هایی در این خصوص وجود دارد.

۲- چارچوب نظری

دیدگاه‌های متفاوتی در تحلیل سیاست خارجی و مسائل بین‌المللی وجود دارد. در دیدگاه‌های خرد، محور تحلیل رفتار سیاست خارجی یک واحد سیاسی بر دولت ملی با مرزهای مشخص جغرافیایی

^۱ Sinem Adar

^۲ ElkatmiŞ Mermer

^۳ Salesio Schiavi

قرار دارد. دیدگاه‌های مقابل یعنی در دیدگاه کلان‌نگر، به نظام و ساختار قدرت بین‌الملل و تأثیری که آن بر تصمیم‌گیری سیاست خارجی کشورها می‌گذارد، تأکید می‌شود. تحقیقات مرتبط با روابط بین‌الملل در خاورمیانه، از نوعی شکاف میان نظریه‌های روابط بین‌الملل و ویژگی‌های منطقه‌ای رنج می‌برند. برای پرداختن به این موضوع، محققان با افزودن عوامل داخلی به رویکردهای ساختاری، سعی در اصلاح آن دارند. این مقاله در تحلیل سیاست خارجی به جهت‌گیری سیاست داخلی و ابعاد روانشناختی و عوامل محوری آن که در بسیاری تحلیل‌های سیاست خارجی در خاورمیانه نادیده گرفته می‌شود، تمرکز می‌نماید.

تصمیم‌گیری در سیاست خارجی را می‌توان از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار داد که یک جنبه آن نگاه روانشناسانه سیاسی و روابط بین‌الملل می‌باشد. رفتار سیاسی نخبگان واحدهای سیاسی در حیطه روانشناسی سیاسی مطالعه می‌شود. روانشناسی سیاسی نگاه دقیق به اشخاص و افرادی مؤثر در گروه‌های سیاسی می‌اندازد (Sylvan and Voss, 2018: 4). در مدل روانشناختی «جانیس» و «مان» انسان موجودی احساسی است که تصمیم‌های مهم و تأثیرگذارشان بر سرنوشت کشور موثر است (Mann and Janis, 1977: 44-45). به عبارتی تصمیم‌گیرندگان سیاسی به دنبال آنند که بین تعارضات احساسی حاکم بر تصمیم‌گیری، نوعی سازگاری ایجاد نمایند. از نظر روزنا «تصمیم‌های اتخاذ شده از سوی یک شخص با تصمیم‌های شخصی دیگر در همان موقعیت به دلیل تفاوت در روحیات و توانایی‌هایشان فرق می‌نماید» (Hey and et al, 2005). رفتار سیاسی دولت‌ها بر اساس مجموعه‌ای از عوامل گوناگون صورت می‌گیرد (Rosenau, 1966).

روزنا معتقد است «... شناسایی اینکه چه عواملی در سطح‌های خارجی و داخلی به سیاست خارجی شکل می‌دهند، نشان نمی‌دهد که تحت چه شرایطی کدام دسته از عوامل بر دسته دیگر غالب می‌شود...» (دهقانی فیروزآبادی و ذبیحی، ۱۳۹۶: ۷۲). (Dehghani Firozabadi and Zabih, 2017: 72). متغیرهای پنج‌گانه مدل پیوستگی جیمز روزنا عبارتند از: متغیر شخصیت تصمیم‌گیرنده (فرد)، متغیر نقش و میزان اختیارات تصمیم‌گیرنده، متغیر دیوان‌سالاری حکومتی، متغیر جامعه یا اجتماعی و متغیر نظام بین‌الملل (سیستم یا محیطی) (Rosenau, 1971: 108-109). متغیرهای محیطی شامل جنبه‌های انسانی و غیرانسانی محیط خارجی گزینه‌های سیاست خارجی را مشروط می‌کند. بنابراین از نظر روزنا فعالیت تصمیم‌گیرندگان و گزینه‌های انتخابی تحت تأثیر سنت‌های تاریخی، هنجارهای فرهنگی و همچنین تقاضاهایی است که نشأت گرفته از هر دو نظام داخلی و خارجی است (منصوری مقدم و اسمعیلی، ۱۳۹۰: ۲۸۹). (Mansoori Moghaddam And Esmaeli, 2011: 289).

بر اساس نظریات فوق می‌توان اذعان نمود که در درون ساختار سیاست خارجی دولت ترکیه متغیرهای مدل جیمز روزنا از درجات مختلف اهمیتی برخوردار هستند که متغیر شخص

¹. Irving Janis

². Leon Mann

تصمیم‌گیرنده یعنی اردوغان (شخص اول دولت ترکیه) مهمتر از سایر متغیرها قابل تأمل است. متغیر فوق پس از سال ۲۰۱۱ با ارتقا جایگاه و شخصیت کاریزماتیک رجب طیب اردوغان در ترکیه و نزد برخی ملت‌های عرب منطقه، پررنگ‌تر نیز گردید. اما طی سال‌های اخیر با افول شخصیت کاریزماتیک اردوغان و تغییر آن به شخصیت دیکتاتورگونه در ترکیه و همچنین شکل‌گیری برخی بحران‌های سیاست داخلی و اقتصادی در این کشور، متغیرهای محیطی موجب تغییر گزینه‌های سیاست خارجی گردید. با عنایت به این رویکرد نظری به بررسی مصداقی موارد فوق در ادامه خواهیم پرداخت. بر این اساس سیاست‌های تصمیم‌گیرندگان در ساختار سیاست خارجی ترکیه و گزینه‌های مطرح شده بسیار تحت تأثیر متغیرهای نقش تصمیم‌گیر در رأس قدرت (اردوغان)، ساختار داخلی، متغیر جامعه یا اجتماعی و متغیر نظام بین‌الملل (سیستم یا محیطی) قرار داشته است که برای آزمون فرضیه از آنها با تأکید بر شخصیت تصمیم‌گیرنده (فرد) بهره خواهیم برد. همچنین این نکته را باید اضافه نمود، اتفاقات در سوریه که تحولی چشمگیر در دکترین امنیت ملی ترکیه ایجاد کرد، از نظر درک جدید امنیتی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار بوده و پیامدهای داخلی و خارجی برای ترکیه داشته است. چهار عملیات مهم انجام شده در شمال سوریه، بازتاب عینی سیاست دفاعی-امنیتی جدید ترکیه به طور خاص بوده است و در نتیجه، ترکیه با این سیاست که مفهوم «عملیات فرامرزی» را به وجود آورد، به تأمین امنیت ملی خود روی آورد (Demir, 2021: 545-546). بدون شک این پدیده نیازمند آشکار شدن علل و پیامدهای آن است. تحولات بعدی، سران ترکیه و در رأس آن اردوغان را متقاعد نمود که نزدیکی به دولت بشار اسد، این کشور را در مقابله با گروه‌های تهدیدکننده امنیت موفق‌تر می‌نماید.

۳- مرور تاریخی سیاست‌های حزب عدالت و توسعه ترکیه

ترکیه با وجودی که ناگزیر از تعامل با همسایگان خاورمیانه‌ای خود طی قرن بیستم بوده است اما گفتمان غرب‌گرا و غرب‌محور هویت ملی این کشور پس از جنگ جهانی اول و دوران جنگ سرد، ترکیه را از خاورمیانه و جهان عرب دور نمود. طی دو دهه اخیر مسائل خاورمیانه در برنامه‌های سیاست خارجی حزب حاکم قرار داشته است. اهداف سیاست خارجی ترکیه در ابتدای روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در خاورمیانه را می‌توان به این صورت خلاصه کرد: تعمیق پیوندهای اقتصادی و افزایش وابستگی متقابل؛ گسترش همکاری با دولت‌ها (دیپلماسی کلان)؛ تأکید و نقش رهبری در گفت‌وگوهای میان فرهنگی و مردم‌سالاری سازی؛ طبقه بندی منابع قدرت نظامی؛ برقراری روابط بی‌واسطه با احزاب و گروه‌ها (دیپلماسی خرد) (Tekin, 2005: 6).

رویکردهای فوق موجب انسجام بیشتر ترکیه با دولت‌های مهم عرب منطقه گردید (Larrabee, 2007: 103-114). بر این اساس با گذشت زمان مقامات آنکارا سعی کردند تا سیاست خارجی ترکیه را در حیطه منطقه‌ای و بین‌المللی متوازن سازند و تحلیل غرب‌گرا و غرب‌محور از سیاست خارجی این کشور منسوخ شده و با نگاه به شرق و خاورمیانه سیاست خارجی ترکیه متوازن گردید (Gözen,

2006: 10-11). پس از این رویکرد دولت عدالت و توسعه و اردوغان اولویت را به منافع ملی ترکیه در جغرافیاهای مختلف دادند. احمد داووداوغلو معمار سیاست خارجی جدید ترکیه معتقد است که «ترکیه به دلیل اینکه در میان تعدادی از حوزه‌های ژئوپلیتیک مانند غرب، جهان اسلام، خاورمیانه و آسیای مرکزی قرار دارد، تنها در صورتی می‌تواند به عنوان یک قدرت منطقه‌ای ظهور کند که با همه حوزه‌ها و همه همسایگان روابط خوبی داشته باشد». از نظر داووداوغلو «ترکیه برای دستیابی به یک سیاست خارجی قوی، باید سیاستی فعال در جغرافیای عثمانی اجرا نماید. در واقع هدف این برداشت که در دوره ریاست جمهوری تورگوت اوزال^۱ پایه‌ریزی شد، به عثمانی‌گرایی جدید موسوم است، برقراری مناسبات گسترده و همه جانبه با کلیه کشورهای اطراف ترکیه می‌باشد» (Davoutoglu, 2014: 137). وی تأکید می‌کند که «ترکیه به عنوان تنها کشوری که دارای تجربه‌های تاریخی در خصوص موقعیت جغرافیایی فرهنگی منطقه می‌باشد و باید ابتکار عمل را در دست بگیرد. این اقدام هم برای حفظ تمامیت ارضی ترکیه و هم برای آینده منطقه حائز اهمیت است» (Davoutoglu, 2014: 132). بر این اساس، عمق استراتژیک مورد نظر ترکیه منتج از عمق تاریخی و جغرافیایی است.

از نظر دولتمردان ترکیه، برای رسیدن به اهداف تعریف شده بلندمدت باید به سوی حل مشکلات خود با همسایگان حرکت نمود، سیاستی که به سیاست صفر کردن مشکلات با همسایگان مشهور است و ترکیه اکنون تمایل ندارد منطقه خاورمیانه را نادیده بگیرد (Davoutoglu, 2014: 133). پس از تحولات مختلف ذکر شده در سیاست خارجی، ترکیه جایگاه ویژه‌ای نه تنها در میان کشورهای خاورمیانه بلکه تا حدودی گسترده‌تر از مرزهای جغرافیای خاورمیانه پیدا کرد و وضعیت ترکیه در جهان اسلام تغییر یافت. با تثبیت قدرت توسط اردوغان، تا حدود زیادی سیاست خارجی این کشور دستخوش تغییر و تحول گردید. الگوی دموکراسی ترکیه بر اساس تجربه‌ها و موفقیت‌های حزب عدالت و توسعه، به عنوان الگویی موفق در تلفیق دموکراسی و اسلام در بخش زیادی از نخبگان و افکار عمومی جهان عرب اثر گذاشت و نهایتاً منجر به نفوذ منطقه‌ای و افزایش قدرت ترکیه شد. از سویی دیگر، مواضع متفاوت و متناقض ترکیه در قبال تحولات جهان عرب موجب افزایش انتقادات داخلی از رویکرد خاورمیانه‌ای اردوغان و ایجاد تنش در روابط ترکیه با برخی کشورهای عربی منطقه و متحدان غربی در بُعد خارجی گردید.

۴- سیاست‌های راهبردی دولت ترکیه در سوریه

۴-۱- از عمق استراتژیک تا نوع‌عثمانی‌گرایی

سیاست خارجی اغلب بر محور مسائل داخلی است. در سیاست خارجی دولت‌ها کسب قدرت هدفی برای امنیت است و منافع ملی واحدی وجود ندارد، بلکه دامنه‌ای از منافع ملی وجود دارد و در این مسیر دولت‌ها و تصمیم‌گیرندگان با چالش‌ها و فرصت‌های خارجی مشهودی مواجه می‌شوند

^۱. Turgut Özal

(Nonneman, 2005: 8-9). محیط‌های مرتبط داخلی و منطقه‌ای، محدودیت‌های بالقوه‌ای را تحمیل می‌کنند که در محاسبه انگیزه بقا به عنوان اصل مسلم مکتب واقع‌گرایی قرار می‌گیرد. در واقع، می‌توان گفت این محدودیت‌ها، محاسبات سیاست خارجی رژیم خاورمیانه را پیچیده‌تر از سایر دولت‌ها می‌سازد. از این رو در خاورمیانه سیاست‌گذاران در فضای تصمیمی که با موقعیت اصلی تهدیدها و فرصت‌ها شکل می‌گیرد، باید بین فشارهای داخلی و خارجی تعادل برقرار نمایند (Nonneman, 2005: 12-13). بنابراین سطوحی که دولت‌های خاورمیانه خود را در آن می‌یابند، باید به طور هم‌زمان مدیریت شوند، یا پاسخ داده شوند. شیوه‌های این مدیریت طی زمان تغییر خواهند یافت، چرا که حجم نسبی این سه سطح در شکل‌دهی سیاست خارجی ممکن است همراه با تحولاتی که در سطوح دولتی، منطقه‌ای و جهانی روی می‌دهند، تغییر یابند.

پس از تحولات جهان عرب مفهوم نوعثمانی‌گرایی بار دیگر برجسته می‌شود که مفهوم جدیدی نیست. بر اساس تغییر هویت داخلی، نوعثمانی‌گرایی حزب عدالت و توسعه به عنوان ابزاری ایدئولوژیک برای تغییر هویت سیاست خارجی ترکیه با استفاده از روایت اسلامی و ابزارهای قدرت نرم عمل کرد. این سیاست نقش ترکیه را در مورد موقعیت ژئوپلیتیکی آن در خاورمیانه بازتعریف کرد. اکنون ترکیه بر نقش استراتژیک خود به عنوان یک قدرت منطقه‌ای در تقاطع بسیاری از فرهنگ‌ها و منافع ژئوپلیتیکی تأکید دارد.

نوعثمانی‌گرایان اروپایی شدن ترکیه را در مقابل دو بدیل اصلی یعنی جهان اسلام و اوراسیا قرار می‌دادند. در این دوره عثمانی‌گرایی با عنوان جدید نوعثمانی‌گرایی ضمن تلاش جهت بهبود علقه‌های فرهنگی و اقتصادی با سرزمین‌های پیشین امپراطوری عثمانی برای ایجاد حوزه‌های جدید نفوذ و هویتی جدید تلاش نمود. این هویت جدید گزاره‌های مختلف دینی و قومی را در برمی‌گیرد و هویت ملی ترکیه شامل همگان حتی علوی‌ها و کردها می‌باشد. به همین دلیل سران حزب عدالت و توسعه از به کار بردن اصطلاح نوعثمانی‌گرایی پرهیز می‌کنند تا از جنبه‌های منفی آن به دور باشند. در خصوص مصداق‌های عملی چرایی در پیش گرفتن این سیاست باید گفت، جمهوری نوین ترکیه از زمان تشکیل این کشور، سیاست عدم مداخله در امور داخلی واحدهای سیاسی خاورمیانه را در پیش گرفت که به دلیل سیاست غربی‌سازی این کشور و تغییرات سیاست‌های داخلی و خارجی و اصل سکولاریسم ترکیه بوده است (Tekin, 2005: 5). اما تحولات داخلی و خارجی ترکیه و عدم پذیرش در اتحادیه اروپا لاجرم منتهی به سیاست خارجی جدید شد که در تضاد با سیاست سنتی این کشور قرار داشت و ترکیه روز به روز به مسائل منطقه‌ای خاورمیانه نزدیک‌تر گردید. در واقع خاورمیانه طی دو دهه اخیر در مرکز توجه دستگاه سیاست خارجی ترکیه قرار گرفت تا نقش خود در این منطقه را افزایش دهد (Sanberk, 2010: 23-25).

در جریان بهار عربی ترکیه تلاش نمود تا با حمایت‌های کشورهای غربی، خود را به عنوان

^۱. مولفه‌های دیگری از جمله تاریخ، اقتصاد، فرهنگ، مذهب، ژئوپلیتیک در این جهت‌گیری برای ارتقا منزلت ترکیه موثر بوده‌اند (نک: معراجی، ۱۳۹۹: ۳۱-۱۷).

الگوی اسلام اعتدالی و یک نمونه موفق از برقراری رابطه بین دموکراسی و اسلام به دیگران معرفی نماید. نیک و واضح است که ناآرامی‌های این کشورها از مشکلات ساختاری داخلی این کشورها نشأت گرفته و هر گونه الگو یا مدل موفق نیز بر اساس ضرورت‌های داخلی هر یک از آن‌ها می‌تواند شکل بگیرد (Tocci, 2012: 7-8)؛ اما سران ترکیه در این میان سعی نمودند موفقیت‌های خود را برای الگو قرار گرفتن برجسته نمایند و از نیروها و احزاب همسو با خود حمایت کنند.

ترکیه مطابق با سیاست‌های اساسی آتاتورک که به صلح در داخل و تعمیم آن به جهان خارج تأکید دارد از فرایند اصلاحات در کشورهای همسایه از جمله عراق، سوریه و حتی ایران بسیار استقبال کرد تا بتواند به عنوان دوست با آنها رابطه داشته و اعتبار خود را در عرصه بین‌المللی افزایش دهد (Walker, 2011: 2-3).

تحولات سوریه باعث شد تا ترکیه شرایط و روند متفاوتی از سیاست خارجی و امنیت را تجربه کند. ناآرامی‌های آغازین در سوریه با واکنش‌های گوناگونی از سوی بازیگران این صحنه روبرو گردید. این واکنش‌های مختلف را باید در داشتن منافع متفاوت این بازیگران جستجو نمود؛ ترکیه نیز ضمن همراهی با ناراضیان سوری تلاش نمود تا بشار اسد و دولتش را به اجرای اصلاحاتی که پیش‌تر نیز مطرح کرده بود وا دارد؛ از نقطه نظر رهبران ترکیه، با وجود تأکید در مورد توجه بیشتر به اصلاحات، آزادی و مردم‌سالاری در سوریه اما رژیم بشار اسد همچنان رویه پیشین خود را در پیش گرفت. روند تحولات با افزایش ناآرامی‌ها سران ترکیه را به این نتیجه رساند تا رژیم مستقر در سوریه را کنار بگذارد. به این ترتیب روند پذیرش ناراضیان سوری در سطوح مختلف توسط ترکیه در پیش گرفته شد و تلاش نمود تا مخالفان را همراهی و رهبری کند. راهبرد فوق‌تاسال ۲۰۱۶ در رأس سیاست خارجی ترکیه در برابر سوریه بوده است. از سه ماهه دوم سال ۲۰۱۶، مفهوم جدید امنیتی ترکیه در چارچوب استراتژی «حذف خطر در مبدا» آغاز شده است. از نظر سران ترکیه اجرای ملموس این سیاست در راستای حقوق مشروع ترکیه برخاسته از حقوق بین‌الملل و مطابق با حقوق بین‌الملل صورت گرفته است و عملیات سیر فرات، عملیات شاخه زیتون و عملیات چشمه صلح بر اساس حق دفاع مشروع و تصمیمات شورای امنیت سازمان ملل متحد انجام شد و در این راستا در انطباق با قوانین بین‌المللی می‌باشد (Acet Ince, 2020: 65).

آنکارا از سال ۲۰۱۶، از قدرت نظامی برای تعقیب اهداف خود استفاده نمود؛ زیرا آنکارا تهدیدات مستقیمی را علیه امنیت ملی خود احساس کرد. ظهور پ.ی.د. موجب نگرانی ترکیه و دلیل قانونی برای مداخله نظامی در سوریه را فراهم کرد. ترکیه در ژوئن ۲۰۱۶ با روسیه آشتی کرد و دو ماه بعد در سوریه مداخله نظامی نمود و از گسترش پ.ی.د. به غرب جلوگیری کرد. در ژانویه ۲۰۱۸، ترکیه حمله نظامی دیگری به سوریه انجام داد و پ.ی.د. را از عفین بیرون کرد. ترکیه ضمن هدف قرار دادن پ.ی.د.، نیروهای شورشی را نیز در حملات نظامی خود و در مدیریت این مناطق جدید تصرف شده قرار داد (یوسفی و حاجی‌مینه، ۱۴۰۱: ۱۶۸-۱۶۷)؛ (Yousefi and

¹. Partiya Yekitiya Demokrat

Hajimineh, 2022: 167-168). وضعیت حاضر تناقضی آشکار میان رویکرد پیشین ترکیه در سوریه (یعنی تغییر رژیم بشار اسد) و موضوع امنیت ملی و لزوم ثبات در این کشور ایجاد نموده است؛ در واقع مسأله سوریه به لحاظ اهمیت و ابعاد یکی از بغرنج‌ترین مسأله‌ی است که طی یک دهه گذشته ترکیه را به خود مشغول داشته است.

۲-۴- علل تغییر رویکرد دولت اردوغان به سوریه بشار اسد

دخالت ترکیه در سوریه از همان ابتدا منبع درگیری با برخی همسایگان و شرکای سنتی خود در سراسر منطقه گردید. تحولات سوریه و دخالت مستقیم ترکیه ابزار جدیدی را در اختیار اردوغان برای اجرای سیاست خارجی تهاجمی تر و ملی‌گرایانه قرار داد. راهبردهای ترکیه در سوریه، وجهه و نقش بین‌المللی این کشور را تقویت نمود. اما طی سال‌های اخیر شناسایی اولویت‌های کلیدی سیاست‌های ترکیه در سوریه نشان می‌دهد که اصلی‌ترین هدف یعنی تغییر رژیم بشار اسد به طور کلی کنار گذاشته شده است. فعالیت‌های دولت ترکیه در سوریه پس از سال ۲۰۱۶ به طور خلاصه تحت تأثیر سیاست‌های داخلی بوده و به رجب طیب اردوغان و حزب عدالت و توسعه کمک کرده است تا قدرت را حفظ کنند. پس از کودتای نافرجام در ژوئیه ۲۰۱۶، سیاست دولت ترکیه در سوریه نقش مهمی در بازسازی اعتبار نیروهای مسلح ترکیه ایفا کرد و در عین حال تعادل بین قدرت غیرنظامی و نظامی را دوباره ترسیم کرد. در داخل کشور، آنکارا از بحران سوریه به عنوان بهانه‌ای برای سرکوب حقوق کردهای ساکن ترکیه و محدود کردن نمایندگی پارلمانی آنها برای ایجاد اصلاحات اساسی در قانون اساسی در سال ۲۰۱۷ استفاده نمود. در سال‌های بعد، عملیات نظامی پی در پی در سوریه به اردوغان کمک کرد تا حوزه‌های انتخابیه که به طور گسترده ملی‌گرا هستند تحت تأثیر قرار دهد.

از نظر سیاست خارجی، عملیات نظامی ترکیه در سوریه منجر به تنش فزاینده در روابط با آمریکا شده و حمایت‌های واشنگتن از کردهای سوریه، آنکارا را تا حدود زیادی از جبهه غرب دور کرده است. در واقع سیاست نئوعثمانی‌گرایی اردوغان به عنوان ابزاری عمل‌گرایانه توسط دولت ترکیه برای مشروعیت بخشیدن به اجرای سیاست‌های منطبق با سیاست خارجی آمریکا در ازای تضمین امنیت، حمایت مالی و مذاکره مجدد درباره جایگاه ترکیه در نظام بین‌الملل استفاده می‌شود. با این حال، تلاش حزب عدالت و توسعه برای توسعه یک سیاست نسبتاً مستقل در قبال خاورمیانه باعث سست شدن این رابطه و ارائه تصویری از منافع متضاد بین ترکیه و آمریکا به ویژه در بحث سوریه شده است. با این وجود عملیات نظامی ترکیه در سوریه جایگاهی را برای این کشور بر سر میز مذاکره با روسیه و آمریکا تضمین نموده است. حل مسأله پناهندگان سوری در ترکیه از دیگر ابزارها جهت فشار آنکارا بر اتحادیه اروپا بوده است. اکنون آنکارا از این ابزارها و قابلیت‌های جدید خود برای اطلاع‌رسانی به موضع تجدیدنظرطلبانه سیاست خارجی خود استفاده می‌نماید. در ذیل به بررسی علل تغییر رویکرد دولت اردوغان به سوریه با جزئیات بیشتری می‌پردازیم.

۱-۲-۴- درهم‌تنیدگی مسائل دو جانبه

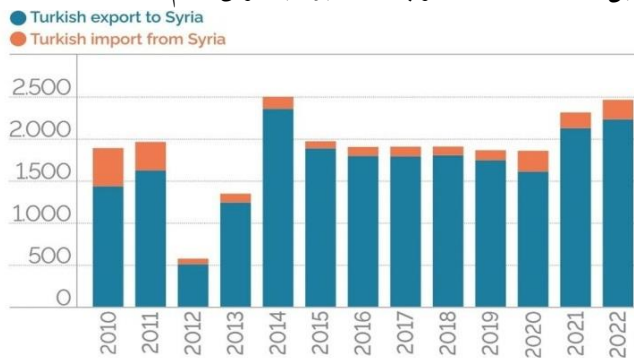
اولین علاقه دمشق پایان دادن به حمایت ترکیه از مخالفان سیاسی و نظامی سوریه و همچنین فشار ترکیه بر مخالفان سوری برای پذیرش توافقی با نظام مستقر در سوریه است که در آن قدرت اسد

قوی‌تر باقی بماند. سوریه همچنین تلاش دارد تا ترکیه را علیه دشمن خود (نیروهای سوریه دموکراتیک و حضور ایالات متحده در شمال شرق سوریه) و منافع اقتصادی مرتبط با باز کردن مرزها (ترانزیت و تجارت) متقاعد نماید. با این حال، مانع اصلی همچنان مسئله پناهندگان باقی می‌ماند، زیرا ترکیه همچنان از فشار اسد می‌خواهد که گام‌های جدی رو به جلو برای اطمینان از ایمنی پناهندگان و تشویق به بازگشت آنها بردارد، که دولت سوریه در حال حاضر از آن اجتناب می‌کند. علاوه بر این، تداوم ناسازگاری دولت سوریه در درخواست خروج نیروهای ترکیه قبل از دریافت ضمانت‌های امنیتی ترکیه، مذاکرات را پیچیده‌تر خواهد کرد. علاوه بر این، اختلافات مورد انتظاری در مورد حمایت اردوغان از مخالفان سوری وجود دارد، زیرا ترکیه نمی‌خواهد چیزی را که از سال ۲۰۱۱ بر روی آن سرمایه‌گذاری زیادی کرده است را از دست بدهد.

۲-۲-۴- مسائل اقتصادی

طی دو دهه از سیاست‌های حزب عدالت و توسعه و توجه خاص به شرق، به عنوان یک تغییر محوری یاد می‌شود و اهدافی با محوریت روابط سطح بالا با کشورهای اسلامی خاورمیانه و آسیای مرکزی و حتی پیوستن به یک اتحادیه اوراسیایی با حضور چین، روسیه و دیگر کشورهای منطقه وجود دارد. موفقیت‌های اقتصادی ترکیه (منهای دو سه سال اخیر) باعث شده است تا این کشور مقبولیت قابل توجهی در منطقه به دست آورد و بسیاری از پروژه‌های سرمایه‌گذارانه به این کشور واگذار گردد.

مسائل اقتصادی نیز از علل عمده توجه دولت اردوغان به سوریه بوده است. ترکیه به لحاظ منابع طبیعی غنی نیست. موقعیت ترکیه در یک رویکرد چند بعدی به عنوان قدرتی مرکزی تعریف می‌شود. ترکیه طی دو دهه گذشته روابط چند جانبه جدیدی را که قویاً محرکه‌های اقتصادی و تجاری دارد را مورد توجه قرار داده است. فارغ از عوامل دیگر، عملکرد موفق اقتصادی ترکیه در موضوع افزایش صادرات این کشور، خود را نشان می‌دهد. آنچه واقعیت دارد این است که سهم تجارت بین دو کشور و سهم صادرات ترکیه به سوریه افزایش یافته (نمودار ۱) و نقش مناطق مختلف ترکیه در صادرات به سوریه به طور قابل توجهی تغییر کرده است و به نفع مناطق هم‌مرز با سوریه است. قبل از جنگ، مناطق غرب و استانبول بیشترین سهم را داشتند (Aïta, 2017: 4).

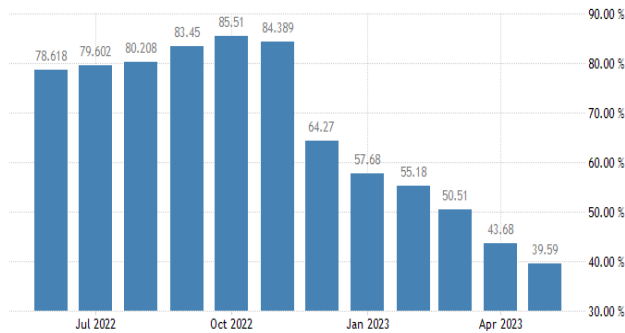

نمودار ۱: تبادل تجاری بین ترکیه و سوریه بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۲ (به میلیون دلار)

Chart 1: Trade exchange between Turkey and Syria between 2010 and 2022 (in million dollars)

Source: (Turkish statistical institute, 2023)

حتی پیش از زلزله فاجعه‌آمیز ۷/۸ ریشتری ترکیه، اردوغان با بحران‌های بسیاری دست و پنجه نرم می‌کرد. رویکرد نامتعارف او به اقتصاد باعث به وجود آمدن تورمی تصاعدی تا ۸۵ درصد در طی سال‌های ۲۰۲۲ - ۲۰۲۳ شد (نمودار ۲). هم‌زمان دولت او با اتهاماتی همچون زد و بند، فساد و از هم گسیختگی مواجه است. اردوغان با مدل اقتصادی پیشنهادی خود اقتصاد ترکیه را از تعادل خارج کرده است. هدف اقتصادی مدل اردوغان ارائه سرمایه‌گذاری پررونق، مازاد حساب جاری، لیر قوی‌تر و ثبات قیمت‌ها بوده که در هر چهار مورد شکست خورده و به اهداف خود نرسیده است و ترکیه به سوی کاهش ارزش لیر و سخت‌تر شدن شرایط اقتصادی حرکت می‌نماید.

نمودار ۲: نرخ تورم ترکیه طی یکسال از ژوئن ۲۰۲۲ تا می ۲۰۲۳

Chart 2: Türkiye's inflation rate in one year from June 2022 to May 2023

Source: (Turkish Statistical institute, 2023)

اردوغان در وضعیت کنونی و پس از پی بردن به اینکه سیاست‌هایش به انزوای سیاسی و بحران‌های اقتصادی منجر شده است، تلاش می‌نماید از طریق بازگشت به اصل اولیه سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه یعنی «به صفر رساندن مشکلات با همسایگان»، سیاست‌های خود در قبال سوریه را تغییر دهد.

۳-۲-۴- مسائل امنیت ملی و تمامیت ارضی

واضح است هدف حزب توسعه و عدالت و در رأس آن اردوغان، براندازی نظام بشار اسد بوده است. ولی امروز هدف آن به حفظ تمامیت ارضی سوریه تبدیل شده است (Cartercenter, 2023).
 (۱؛ زیرا دولت ترکیه به این نتیجه رسیده که جدایی طلبان در سوریه به خطری علیه تمامیت ارضی ترکیه نیز بدل شده‌اند. اکنون مقامات نظامی ترکیه نیز احیای روابط با سوریه را مقبول و مطلوب می‌دانند. اردوغان رئیس‌جمهوری ترکیه اکنون به دلیل مسائل امنیت ملی و تمامیت ارضی ترکیه درباره از سرگیری روابط با سوریه جدی است (Fella, 2023: 40). منافع اصلی سیاست خارجی ترکیه

مبارزه با پک‌ک و نیروهای دموکراتیک سوریه به رهبری کردها است که آن‌ها را به وابستگی به سوریه متهم می‌کند. در داخل نیز ترکیه نگران حدود ۳,۷ میلیون پناهنده سوری است و خواهان راه حلی پایدار برای بحران است. بنابراین، ترکیه دارای منافع ملی حیاتی در نتیجه درگیری سوریه است (Cartercenter, 2023: 1).

۴-۲-۴- مسأله آوارگان و پناهندگان سوری در ترکیه

در کوتاه مدت، آشتی با سوریه بیشتر به سیاست داخلی ترکیه مربوط می‌شود تا محاسبات استراتژیک. رجب طیب اردوغان مدت‌هاست که از رژیم اسد می‌خواهد تا گام‌های ملموسی در جهت حمایت از بازگشت ۳,۷ میلیون آواره سوری که در حال حاضر در خاک ترکیه حضور دارند بردارد (Salesio Schiavi, 2023: 1). اردوغان به دلیل انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۲۳ تلاش نمود نشان دهد که می‌تواند مشکل پناهندگان کشور را با آشتی با رژیم اسد حل نماید (وعده دیرینه مخالفان ترکیه) (Çevik, 2023: 4). همچنین سیاست اردوغان برای استفاده از مسأله آوارگان و پناهندگان سوری در ترکیه به عنوان یک اهرم فشار بر اتحادیه اروپا برای پذیرش این کشور در این اتحادیه با شکست مواجه شده است. در حال حاضر وجود آوارگان و پناهندگان سوری مشکلات عدیده اجتماعی و اقتصادی را بر دولت ترکیه تحمیل نموده است که حل آن بی شک در گرو تفاهات با دولت سوریه است.

۴-۲-۵- تضعیف خودمختاری سیاسی کردها در سوریه

رابطه مجدد میان ترکیه و سوریه می‌تواند به سرعت به یک اتحاد ضد گروه‌های کردی تبدیل گردد. در درازمدت، این آشتی می‌تواند آنکارا را قادر سازد تا با دمشق در مبارزه با شبه‌نظامیان کرد در شمال سوریه همکاری کند. ترکیه به دنبال تضعیف خودمختاری سیاسی کردها در سوریه (اداره خودمختار شمال و شرق سوریه) می‌باشد و تاکنون چندین عملیات نظامی انجام داده و بخش قابل توجهی از خاک سوریه را تحت کنترل دارد ولی با این وجود خودمختاری کردها در بیشتر مناطق شمال شرقی سوریه برقرار است. آنکارا با تغییر راهبرد در برابر حکومت بشار اسد امیدوار است که دمشق را برای مقابله با مناطق خودمختار کردها در شمال و شرق سوریه با خود همراه نماید (Çevik, 2023: 4).

ترکیه طی سال‌های اخیر چند عملیات مهم علیه کردها انجام داده است (hg,t

اول، عملیات سپر فرات؛ ترکیه به منظور از بین بردن حضور داعش از منطقه هم مرز با سوریه، عملیات «سپر فرات» را در ۲۴ اوت ۲۰۱۶ آغاز کرد. ارتش آزاد سوریه با پشتیبانی نیروهای مسلح ترکیه منطقه‌ای به مساحت ۲۰۱۵ کیلومتر مربع را از وجود تروریست‌ها پاکسازی و ۲۶۴۷ داعشی را خنثی نمودند. در نتیجه موفقیت عملیات سپر فرات، داعش کنترل بسیاری از اراضی خود در

¹. Autonomous Administration of North and East Syria (AANES)

². Operation Euphrates Shield(OES)

سوریه را تا پایان مارس ۲۰۱۹ به دلیل عملیات‌های بعدی انجام شده توسط ائتلاف جهانی از دست داد.

دوم، عملیات شاخه زیتون؛ تهدید گروه‌های کردی مانند یگان‌های مدافع خلق؛^۱ حزب اتحاد دموکراتیک؛^۲ حزب کارگران کردستان^۳ و داعش مستقر درعفرین در شمال غربی سوریه برای جان و مال مردم محلی و همچنین شهروندان ساکن استان‌های مرزی ترکیه به دلیل آتش سوزی‌ها و حملات آزار دهنده بین سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ تشدید شده بود. در مقابل، نیروهای مسلح ترکیه و ارتش آزاد سوریه (دولت موقت سوریه) عملیات شاخه زیتون را در ۲۰ ژانویه ۲۰۱۸ آغاز کردند. اهداف این عملیات تضمین امنیت مرزی ترکیه و سوریه، خنثی کردن گروه‌های تروریستی در عفرین بود.

سوم، عملیات چشمه صلح؛^۴ با توجه به تهدید گروه‌های کردی ذکر شده، برای امنیت ملی ترکیه، این کشور در فاصله فوری تا سپتامبر ۲۰۱۹ با ایالات متحده درباره گزینه ایجاد منطقه امن در سوریه در همسایگی مرزهای ترکیه گفتگو کرد. در جریان مذاکرات بین مقامات نظامی دو کشور در تاریخ ۵ تا ۷ اوت ۲۰۱۹ تفاهم اولیه در مورد منطقه امن حاصل شد. مرکز عملیات مشترک از ۱۲ آگوست ۲۰۱۹ فعالیت خود را آغاز کرد و به دنبال آن مأموریت‌های مشترک شناسایی هوایی و گشت‌های زمینی انجام شد. با شروع عملیات چشمه صلح، اتهاماتی علیه ترکیه از جمله ایجاد یک بحران انسانی، تضعیف مبارزه با داعش، اختلال در روند سیاسی و تغییر ساختار جمعیتی در شرق فرات مطرح شد (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023: 2-3).

چهارم، عملیات عقاب زمستانی؛^۵ عملیات هوایی عقاب زمستان در ۱ فوریه ۲۰۲۲ به منظور خنثی کردن پ.ک.ک، پی.ی.د و ی.پ.گ انجام شد.

پنجم، عملیات پنجه شمشیر؛^۶ در ۱۹ تا ۲۰ نوامبر ۲۰۲۲، عملیات پنجه شمشیر در شمال عراق و شمال سوریه برای از بین بردن حملات پ.ک.ک؛^۷ پی.ی.د و ی.پ.گ انجام شد (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023: 4).

۶-۲-۴- تأثیرگذاری روسیه و ایران

یکی از اساسی‌ترین موضوعاتی که روابط دوجانبه آمریکا و ترکیه را تحت تأثیر قرار داده است

¹ . Operation Olive Branch

² . YPG

³ . PYD

⁴ . PKK

⁵ . Operation Peace Spring

⁶ . Operation Winter Eagle

⁷ . Claw Sword Operation

⁸ . Kurdistan Workers' Party (PKK)

⁹ . Democratic Union Party (PYD)

¹ . People's Defense Units (YPG)

مسأله تصمیم آنکارا برای استقرار سامانه موشکی اس ۴۰۰ روسیه بوده است که عمیقاً به بحران سوریه مرتبط است. این تصمیم علاوه بر پاسخ به حمایت‌های ایالات متحده از کردهای سوریه، در چارچوب یک جبهه‌بندی استراتژیک بین ترکیه و روسیه گرفته شد که به هر دو کشور کمک کرد تا اهداف مربوطه خود را در سوریه دنبال کنند؛ بقای رژیم بشار اسد رهبر سوریه برای مسکو و تضعیف کردهای سوریه برای آنکارا. اهداف فوق در قالب رویکردهای مخلف طی سال‌های اخیر در سیاست خارجی دو کشور پیگیری شده و به برخی حمایت‌های اردوغان از پوتین در جنگ اوکراین نیز منتهی شده است. در ۳ و ۴ آوریل ۲۰۲۳، نمایندگان روسیه، ترکیه، سوریه و ایران در مسکو ملاقات کردند تا در تلاش کرملین برای بازگرداندن روابط دیپلماتیک پس از سال‌ها روابط متزلزل بین آنکارا و دمشق شرکت کنند. پیش از این، نشست قبلی میان وزرای دفاع ترکیه و سوریه که در پایان دسامبر ۲۰۲۲ برگزار شد، بالاترین دیدار دو طرف از زمان آغاز درگیری‌های داخلی سوریه (۲۰۱۱) بود. همان‌گونه که اشاره شد علی‌رغم تمایل مشترک برای ادامه رایزنی‌ها، نتیجه مذاکرات چهارجانبه که در پایتخت روسیه برگزار شد، نامشخص باقی مانده است، زیرا آشکارا ترکیه و سوریه هنوز موانع مهم زیادی برای دستیابی به توافق رضایت بخش دارند. از یک سو، دمشق پایان استقرار غیرقانونی ترکیه در شمال سوریه و حمایت از اپوزیسیون سوریه را جز عناصر اصلی هر معامله احتمالی با آنکارا می‌داند. از سوی دیگر، آوارگان و پناهندگان سوری حاضر در خاک ترکیه از دیگر موانع توافق اردوغان و اسد به شمار می‌آیند (Salesio Schiavi, 2023: 1).

نزدیکی سوریه و ترکیه به دلایل لجستیکی نیز به طور کلی مورد نظر روسیه است، زیرا مقادیر زیادی تجهیزات جنگی از سوریه به دریای سیاه از طریق تنگه بسفر ارسال می‌شود. از زمان حمله به اوکراین، تنگه‌ها به روی کشتی‌های جنگی روسیه بسته شده است، اما شواهد نشان می‌دهد که کشتی‌های تجاری روسیه به حرکت در آب‌های ترکیه برای تأمین تجهیزات نظامی مورد نیاز برای تهاجم به اوکراین ادامه می‌دهند. با این حال، از آنجایی که روسیه چقدر متعهد به میانجی‌گری این نزدیکی است، باید بر تعدادی از موانع، از جمله حضور ترکیه در شمال غرب سوریه به عنوان پیش‌شرطی برای ادامه گفت‌وگو برای عادی‌سازی روابط با اسد، غلبه کند (Lovotti, 2023: 5).

در سوی دیگر برای ایران روابط با هر دو بازیگر دارای اهمیت است و مقامات ایران می‌دانند نباید روابط خارجی خود با کشوری ثانی را تابع روابط با کشوری ثالث قرار دهند. سوریه متحد قدیمی و استراتژیک ایران است و روابط با ترکیه نیز از ارزش و اهمیت بالایی استراتژیک و ژئوپلیتیک برخوردار است. بنابراین نزدیکی هر چه بیشتر ترکیه و سوریه در جهت منافع و امنیت ملی ایران بوده و از آن استقبال می‌نماید. اما باید در نظر داشت که ایران باید سیاست‌هایش را به گونه‌ای به پیش ببرد که بازی (به ویژه در حوزه اقتصادی و بازسازی سوریه) را به ترکیه نبازد.

نتیجه‌گیری

در درون ساختار سیاست خارجی دولت ترکیه متغیر شخص تصمیم‌گیرنده یعنی اردوغان مهمتر از سایر متغیرها قابل تأمل است. متغیر فوق پس از سال ۲۰۱۱ با ارتقا جایگاه و شخصیت کاریزماتیک

رجب طیب اردوغان در ترکیه و نزد برخی ملت‌های عرب منطقه، پررنگ‌تر نیز گردید. اما طی سال‌های اخیر با افول شخصیت کاریزماتیک اردوغان و تغییر آن به شخصیت دیکتاتورگونه در ترکیه و همچنین شکل‌گیری برخی بحران‌های سیاست داخلی و اقتصادی در این کشور، متغیرهای محیطی موجب تغییر گزینه‌های سیاست خارجی گردید. تحولات سوریه به دلیل تبدیل مسأله از یک موضوع داخلی به مسأله‌ای منطقه‌ای و بین‌المللی با حضور بازیگران مختلف با منافع متفاوت و اصرار زیاد ترکیه نسبت به مداخله بیش از حد در سیاست‌های داخلی سوریه بدون توجه به شرایط مختلف، باعث نارضایتی دولت اسد، برخی کشورهای منطقه و بازیگران بین‌المللی شد. همچنین از سوی دیگر، پذیرش تعداد زیادی از مهاجران سوری و چالش‌های اجتماعی و اقتصادی ناشی از آن، موجب کاهش محبوبیت حزب عدالت و توسعه در داخل ترکیه شده است. تحولات فوق علاوه بر زیان‌ها و چالش‌های اقتصادی، به لحاظ سیاسی باعث شد تا ترکیه در یک انزوای خودساخته فرو رود. اکنون سران ترکیه به خوبی می‌دانند این کشور و سوریه دارای مرز مشترک طولانی و همچنین منافع مشترکی در خروج نیروهای آمریکایی از سوریه، توقف تسلیح کردها و سرکوب تروریسم دارند. دولت اسد خواهان کمک ترکیه برای سرکوب مخالفان در ادلب و شمال غرب سوریه است. در مقابل، سوریه پیشنهاد کمک به ترکیه برای مبارزه با پ.ک.ک و گروه‌های کرد مرتبط در شمال شرق سوریه را داده است. حضور میلیون‌ها پناهنده سوری در ترکیه موضوع مهم دیگری در بازبینی روابط دو کشور است. همه موارد فوق نشان می‌دهد که مسیر دستیابی به توافق برای از سرگیری روابط میان ترکیه و سوریه مشکل و طولانی است اما مجموعه‌ای از عوامل منجر به بازبینی و تغییر سیاست‌های اردوغان در قبال سوریه شده است که بر این اساس می‌توان اذعان داشت فرضیه مقاله مورد تأیید قرار گرفت.

حزب عدالت و توسعه از شروع به قدرت رسیدن بر مسائل اقتصادی و نجات اقتصاد ترکیه تمرکز نمود و اکنون اقتصاد نابسامان ترکیه می‌تواند این حزب و دولت اردوغان را با چالش مواجه نماید به همین منظور وی حتی به دشمنان ایدئولوژیک خود (رهبران مصر، عربستان سعودی، امارات متحده عربی و حتی اسرائیل) نزدیک شده است. اگرچه تعاملات اقتصادی ترکیه با کشورهای خاورمیانه به رقابت‌هایی که هنوز در مناطقی مانند سوریه، مصر و لیبی وجود دارد، پایان نمی‌دهد، اما نشان می‌دهد ترکیه در تغییر سیاست‌های نعثمانی‌گرایانه خود عمل‌گراتر شده است. سران ترکیه اکنون به خوبی می‌دانند که در سیاست خارجی ارتکاب اشتباهات دیروز می‌تواند منشأ اولیه مشکلات حال و آینده باشد و هزینه سنگینی را بر کشور تحمیل نماید.

منابع فارسی

- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال، ذبیحی، رضا. (۱۳۹۶). بررسی توفیق یا عدم توفیق در مدل جامعه‌شناسی تاریخی تحلیل سیاست خارجی، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۹(۱)، ۶۵-۹۳.
- معراجی، ابراهیم. (۱۳۹۹). تغییر رویکرد در سیاست خارجی ترکیه: از اتحادیه اروپا به خاورمیانه. فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ۱۲(۴۵)، ۱۷-۳۱.

۳. منصوری مقدم، جهانشیر، اسمعیلی، علی. (۱۳۹۰). تحلیلی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوره ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد از منظر مدل پیوستگی «جیمز روزنا». فصلنامه سیاست، ۴۱(۱)، ۲۸۳-۳۰۰.
۴. یوسفی، محسن، حاجی مینه، رحمت. (۱۴۰۱). تبیین تأثیر نوعثمانی‌گرایی بر روابط ترکیه عربستان از ۲۰۱۹-۲۰۱۱ با تأکید بر قطر. فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۹(۱)، ۱۵۷-۱۷۶.

English References

- Adar, S. (2023). Erdoğan's Syria Policy: Continuation of the Status Quo?. *Foreign Policy Research Institute*, Jun 5, at: <https://www.fpri.org/article/2023/06/erdogans-syria-policy-continuation-of-the-status-quo/>
- Aïta, S. (2017). Trade without Religion between Turkey and Syria. *Éditoriaux de l'Ifri*, *Ifri*. March 24, 1-10.
- Cartercenter. (2023). After the Turkish Elections, Now What for Syria?, *The Carter Center*. at: https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/conflict_resolution/syria-conflict/2023/after-the-turkish-elections-now-what-for-syria.pdf
- Çevik, S. (2023). Prospects for Turkish-Syrian Reconciliation. *Institute for International Political Studies (ISPI)*. at: <https://www.ispionline.it/en/publication/prospects-for-turkish-syrian-reconciliation-133565>
- Fella, S. (2023), Turkey under Erdoğan: recent developments and the 2023 elections. *Commons Library Research Briefing (House of Commons Library)*. 7, 1-57.
- Hey, J.A.K., Neack, J., & Haney, P.J. (2005). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, New Jersey: Prentice Hall.
- Jafari, A.A., & Musavi, S.S. (2019). The Confrontation between US-Turkey's Strategic Interests in Northern Syria and Iran's Foreign Policy. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 10(2), 281-309.
- Larrabee, S.F. (2007). Turkey Rediscovered the Middle East. *Foreign Affairs*, 86(4), 103-114.
- Mann, L., & Janis, I.L. (1977). *Decision Making: A Psychological Analysis of Conflict Choice and Commitment*. New York: The Free Press.
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye. (2023). Relations between Türkiye-Syria. at: <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye%E2%80%93syria.en.mfa>
- Nonneman, G. (2005). *Analysing Middle East Foreign Policies the Relationship with Europe*. New York: Routledge, an imprint of Taylor & Francis.

12. Rosenan, J.N. (1966). *Comparative and International Politics*. Evanston: Northwestern University Press.
13. Rosenau, J.N. (1971). *The Scientific Study of Foreign Policy*. New York: The Free Press.
14. Salesio Schiavi, F. (2023). Türkiye and Syria: The Road to Normalisation Runs Through Moscow. 1-4, *ISPI*, at: <https://www.ispionline.it/en/publication/turkiye-and-syria-the-road-to-normalisation-runs-through-moscow-124780>
15. Sanberk, O. (2010). *Regionalization of The Turkish Foreign Policy*. Ankara: Wise men Center for Strategic Studies.
16. Sylvan, D., Voss, A., James F. (2018). *Problem Representation in Forigen Policy Decision Making*, Cambridge: Cambridge University Press.
17. Tekin, A. (2005). Future of Turkey-EU relations: A civilisational discourse. *Futures*, 37(4), 287-302.
18. Tocci, N. (2012). A Trilateral EU-US-Turkey Strategy for the Neighbourhood: The Urgency of Now. *Istituto Affair Internazionali*, IAI Working Papers, 12, 1-24.
19. *Turkish Statistical Institute (TURKSTAT)*. (2023). Trade exchange between Türkiye and Syria. available at: www.tuik.gov.tr
20. Walker, J.W. (2011). Syria is Turkey's Litmus Test in the New Middle East. at: <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/8781/syria-is-turkeys-litmus-test-in-the-new-middle-east>

Turkish References

1. Acet İnce, G. S. (2020). Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtları. *İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 1(1), 65-87.
2. Davoutoglu, A. (2014). *stratejic derinlik: trukiye'nin uluslararası konumu*, İstanbul: kore.
3. Ötesi Harekâtlarının Nedenleri ve Sonuçları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*. 5(2), 541-588.
4. Elkatmış, M. (2021). *Türk dış politikasında Suriye krizi söylemi: Değişim ve devamlılık*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
5. Gözen, R. (2006). Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 2(6), 1-16.

Translated References to English

1. Acet İnce, G. S. (2020). Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtları. *İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 1(1), 65-87. **(In Turkish)**

2. Adar, S. (2023). Erdoğan's Syria Policy: Continuation of the Status Quo?. *Foreign Policy Research Institute*, Jun 5, at: <https://www.fpri.org/article/2023/06/erdogans-syria-policy-continuation-of-the-status-quo/>
3. Aïta, S. (2017). Trade without Religion between Turkey and Syria. *Éditoriaux de l'Ifri, Ifri*. March 24, 1-10.
4. Cartercenter. (2023). After the Turkish Elections, Now What for Syria?, *The Carter Center*. at: https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/conflict_resolution/syria-conflict/2023/after-the-turkish-elections-now-what-for-syria.pdf
5. Çevik, S. (2023). Prospects for Turkish-Syrian Reconciliation. *Institute for International Political Studies (ISPI)*. at: <https://www.ispionline.it/en/publication/prospects-for-turkish-syrian-reconciliation-133565>
6. Davoutoglu, A. (2014). *stratejic derinlik: trukiye'nin uluslararası konumu*, Istanbul: kore. **(In Turkish)**
7. Dehghani Firuzabadi, S.J., & Zabihi, R. (2017). Analysis of the Success and Non-success in the Historical Sociological Model of Analyzing Foreign Policy. *Political and International Approaches*, 9(1), 65-93. **(In Persian)**
8. Demir, E. (2021). Türkiye'nin Suriye Politikası Bağlamında TSK'nın Suriye'deki Sınır
9. Elkatmış, M. (2021). *Türk dış politikasında Suriye krizi söylemi: Değişim ve devamlılık*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. **(In Turkish)**
10. Fella, S. (2023), Turkey under Erdoğan: recent developments and the 2023 elections. *Commons Library Research Briefing (House of Commons Library)*. 7, 1-57.
11. Gözen, R. (2006). Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(6), 1-16. **(In Turkish)**
12. Hey, J.A.K., Neack, J., Haney, P.J. (2005). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, New Jersey: Prentice Hall.
13. Jafari, A.A. & Musavi, S.S. (2019). The Confrontation between US-Turkey's Strategic Interests in Northern Syria and Iran's Foreign Policy. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 10(2), 281-309.
14. Larrabee, S. F. (2007). Turkey Rediscovered the Middle East. *Foreign Affairs*, 86(4), 103-114.
15. Mann, L. & Janis, I.L. (1977). *Decesion Making: A Psychological Analysis of Conflict Choice and Commitment*. New York: The Free Press.
16. Mansoori Moghaddam, J., & Esmaeli, A. (2011). Analysis of Iran's Foreign Policy During the Presidency of Mahmoud Ahmadi-Nejad; From The Perspective of Coherence

- Model of James Rosenau. *Politics Quarterly*, 41(1), 283-300. **(In Persian)**
17. Meraji, Ebrahim. (2020). Changing approach to Turkish foreign policy: From the EU to the Middle East. *Quarterly Journal of Political and International Research*, 12(45), 17-31. **(In Persian)**
 18. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye. (2023). Relations between Türkiye-Syria. at: <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye%E2%80%93syria.en.mfa>
 19. Nonneman, G. (2005). *Analysing Middle East Foreign Policies The Relationship with Europe*. New York: Routledge, an imprint of Taylor & Francis.
 ۲۰. Ötesi Harekâtlarının Nedenleri ve Sonuçları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*. 5(2), 541-588. **(In Turkish)**
 21. Rosenan, J. N. (1966). *Comparative and International Politics*. Evanston: Northwestern University Press.
 22. Rosenau, J. N. (1971). *The Scientific Study of Foreign Policy*. New York: The Free Press.
 23. Salesio Schiavi, F. (2023). Türkiye and Syria: The Road to Normalisation Runs Through Moscow. 1-4, *ISPI*, at: <https://www.ispionline.it/en/publication/turkiye-and-syria-the-road-to-normalisation-runs-through-moscow-124780>
 24. Sanberk, O. (2010). *Regionalization of The Turkish Foreign Policy*. Ankara: Wise men Center for Strategic Studies.
 25. Sylvan, D. A., Voss, J. F. (2018). *Problem Representation in Forigen Policy Decision Making*, Cambridge: Cambridge University Press.
 26. Tekin, A. (2005). Future of Turkey-EU relations: A civilisational discourse. *Futures*, 37(4), 287-302.
 27. Tocci, N. (2012). A Trilateral EU-US-Turkey Strategy for the Neighbourhood: The Urgency of Now. *Istituto Affair Internazionali*, IAI Working Papers, 12, 1-24.
 28. *Turkish Statistical Institute (TURKSTAT)*. (2023). Trade exchange between Türkiye and Syria. available at: www.tuik.gov.tr
 29. Walker, J. W. (2011). Syria is Turkey's Litmus Test in the New Middle East. at: <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/8781/syria-is-turkeys-litmus-test-in-the-new-middle-east>
 30. Yousefi, M., & Hajimineh, R. (2022). Explaining the Effect of Neo-Ottomanism on Turkish-Saudi Relations from 2011-2019 Emphasis on Qatar. *International Studies Journal (ISJ)*, 19(1), 157-176. **(In Persian)**

